

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ЩОДО ЗЕМЛЕВПОРЯДНИХ ТА ТОПОГРАФО-ГЕОДЕЗИЧНИХ РОБІТ ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ І ОБЛАШТУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ

*Стецюк М.П., кандидат економічних наук
ДП «Київський інститут землеустрою»*

Трюхан М.О.

ДП «Науково-дослідний інститут геодезії і картографії»

Здійснено наукове обґрунтування і визначено підходи та порядок встановлення державного кордону України, а також запропоновано методологічні аспекти формування і облаштування території прикордонної смуги.

Ключові слова: державний кордон, прикордонна смуга, прикордонні знаки, делімітація, демаркація, редемаркація.

Постановка проблеми

Верховна Рада України 24 серпня 1991 року прийняла історичний документ у долі українського народу – Акт проголошення незалежності України. З прийняттям цього документу на геополітичній карті світу постала нова самостійна держава Україна.

Однією з ознак держави є її територія. Сама територія не породжує державу, вона лише створює простір у межах якого держава поширює свою владу на населення, що проживає на ній. Територія держави визначається кордонами, які можуть бути сухопутними, морськими та повітряними. У межах своїх кордонів держава має суверенітет і територіальне верховенство. Належним чином закріплені і визнані державні кордони підтверджують право держави на дану територію. В основі існування сучасних

кордонів держав-членів світового співтовариства лежить принцип нерушності і недоторканності державних кордонів та цілісності їх територій.

Враховуючи вищевикладене, перед Україною, і рештою країн, які утворилися після розпаду Радянського Союзу постала актуальна проблема створення законодавчої та нормативної бази, а також здійснення практичних заходів щодо встановлення повноцінного державного кордону який би відповідав нормам міжнародного права.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій

Питанням картографо-геодезичного та правового забезпечення встановлення державного кордону України займалися такі відомі

вітчизняні вчені як Й. Дорош, І. Заєць, А. Лященко, Ю. Карпінський, О. Кучер, І. Савенко, Р. Сосса, М.Трюхан та ін. [13-17]. Водночас залишаються малодослідженими методологічні підходи щодо поєднання картографічних, топографо-геодезичних та землепорядних робіт із встановлення державного кордону України, а також питання визначення та облаштування прикордонної смуги.

Метою статті є обґрунтування методологічних підходів щодо визначення комплексності топографо-геодезичних, картографічних та землепорядних робіт у процесі встановлення та облаштування державного кордону України та його прикордонної смуги.

Виклад основного матеріалу

Територія держави відмежовується від іншої території державними кордонами. Відповідно до чинних норм міжнародного права, державні кордони, як і територія держави, є недоторканими. Державні кордони у сучасній системі міждержавних відносин виконують важливу функцію: визначають межі суверенітету, територіальної цілісності та незалежності держав світу, а також встановлюють юридичний титул на суверенну територію кожної країни.

Відтак, врегулювання процесів, що пов'язані із договірно-правовим оформленням державних кордонів, є одним із ключових пріоритетів у світових зовнішньополітичних зносинах. Метою договірно-правового оформлення державних кордонів є визначення меж суверенітету кожної із суміжних держав, а також захист національних інтересів на державному кордоні. Договірно-правове оформлення державного кордону є не-

від'ємною складовою загальнодержавної системи забезпечення національної безпеки кожної країни і включає в себе здійснення комплексу політико-дипломатичних, правових, організаційних, економічних, військових, правоохоронних, оперативних, технічних та інших заходів, що спрямовані на забезпечення суверенітету та територіальної цілісності держави, а також непорушності її державного кордону.

Встановлення державного кордону є пріоритетним завданням державотворення, визначальним елементом становлення української державності, ознакою правосуб'єктності нашої держави на міжнародній арені. Це надзвичайно важливе та складне за своєю комплексністю питання завжди знаходилося в центрі уваги зовнішньої політики України.

Для встановлення державного кордону в Україні створено відповідну законодавчо-нормативну базу. Передусім це Конституція України, Закони України «Про державний кордон України», «Про засади зовнішньої і внутрішньої політики», «Про Землеустрій» та «Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність» [1-5].

Важливими документами є двосторонні договори про державний кордон, укладені між Україною та суміжними державами і прийняті на їх основі Положення про делімітацію, демаркацію та редемаркацію державного кордону. Існує також ряд нормативних та інструктивних документів підписаних у двохсторонньому порядку із суміжними країнами щодо виконання робіт з встановлення спільних кордонів [6-11].

Законодавство визначає, що Державний кордон України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі терито-

рії України - суші, вод, надр, повітряного простору. Державний кордон України, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, встановлюється:

1) на суші - по характерних точках і лініях рельєфу або ясно видимих орієнтирах;

2) на морі - по зовнішній межі територіального моря України;

3) на судноплавних річках - по середині головного фарватеру або тальвегу річки; на несудноплавних річках (ручаях) - по їх середині або по середині головного рукава річки; на озерах та інших водоймах - по прямій лінії, що з'єднує виходи державного кордону України до берегів озера або іншої водойми. Державний кордон України, що проходить по річці (ручаю), озеру чи іншій водоймі, не переміщується як при зміні обрису їх берегів або рівня води, так і при відхиленні русла річки (ручаю) в той чи інший бік;

4) на водосховищах гідровузлів та інших штучних водоймах - відповідно до лінії державного кордону України, яка проходила на місцевості до їх заповнення;

5) на залізничних і автодорожніх мостах, греблях та інших спорудах, що проходять через прикордонні ділянки судноплавних і несудноплавних річок (ручаїв), - по середині цих споруд або по їх технологічній осі, незалежно від проходження державного кордону України на воді.

Державний кордон України простягається на 6993 км, з них 5638 км складає сухопутна частина і 1355 км (по Чорному морю – 1056 км; по Азовському морю – 250 км; по Керченській протоці – 49 км) морська частина кордону (рис.).

На заході Україна межує з Республікою Польща (542 км, у т.ч. річкова 187 км), Словацькою Республікою (98 км, у т.ч. річкова 2 км), Угорською Республікою (137 км, у т.ч. річкова 85 км) та Румунією (614 км, у т.ч. річкова 292 км і морська 33 км). На півдні державний кордон проходить по зовнішній межі територіального моря України. Окрім того, Україна здійснює свою юрисдикцію над виключною економічною зоною України та континентальним шельфом Чорного моря.

Кордони з цими країнами були встановлені за часів Радянського Союзу і на нинішній день потребують проведення лише процедури редемаркації (перевірки).

Редемаркація (перевірка) державного кордону – це процес спільної перевірки і відновлення лінії державного кордону на місцевості та позначення її прикордонними знаками на основі діючих договірних документів. Редемаркація передбачає також ремонт та відновлення прикордонних знаків, встановлення додаткових знаків, складання нового протоколу □ опису, карт, протоколів прикордонних знаків. Створені документи затверджуються у відповідності з внутрішнім законодавством кожної сторони.

На півночі та сході Україна межує із Республікою Білорусь (1084 км, у т.ч. річкова 326 км), Російською Федерацією (2295 км, у т.ч. сухопутна-1974 морська-321 км), а на південному заході з Республікою Молдова (1222 км, у т.ч. річкова-267 км). З цими країнами, колишніми республіками Радянського Союзу, кордон не був встановлений за нормами міжнародного права, а визначався за матеріалами проектів внутрішньогосподарського землеустрою та за проектами

формування території і встановлення меж за Черговою довідковою картою меж сільських (селищних) рад, а та-

кож за Черговою довідковою картою України.

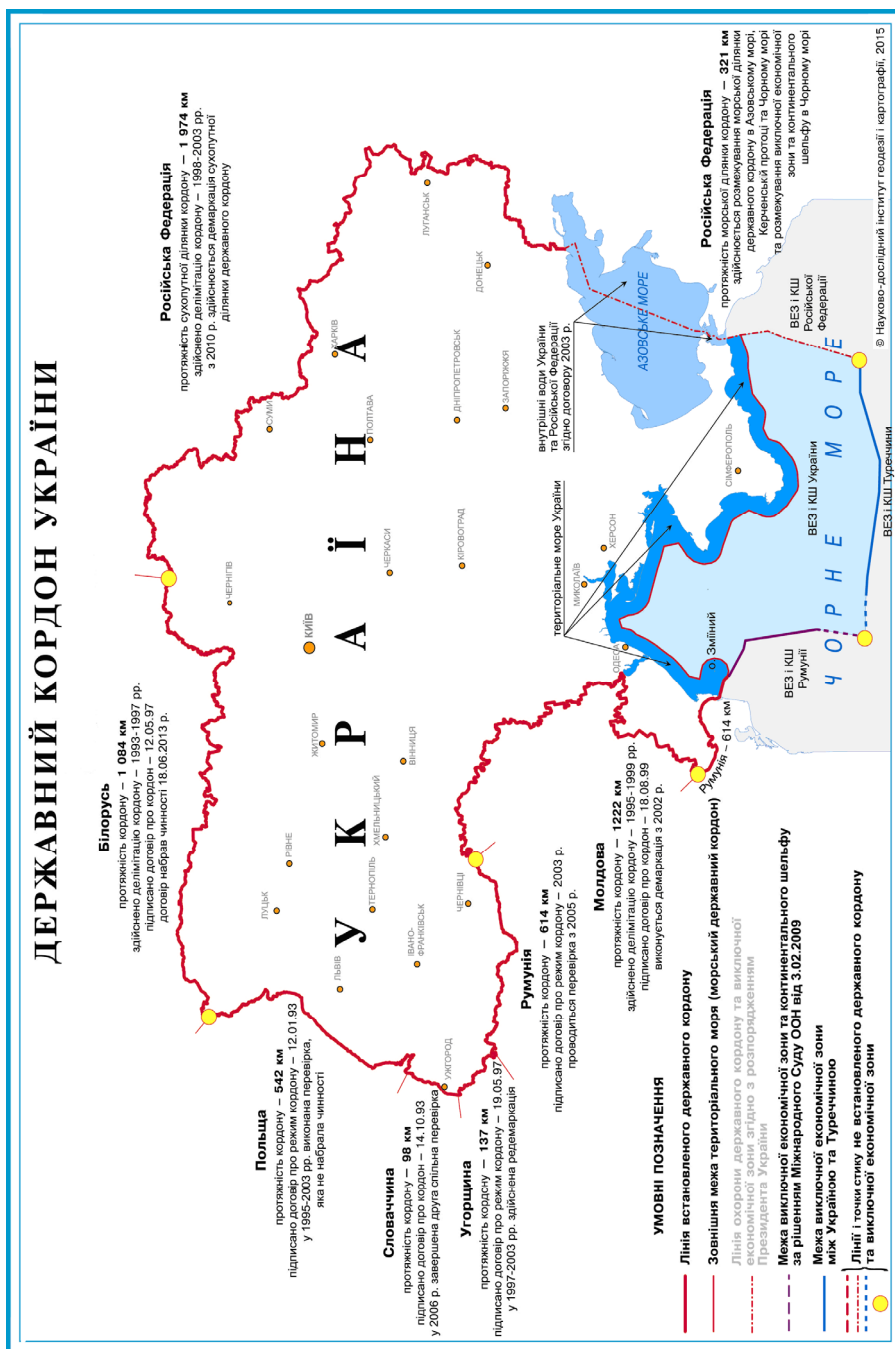

Рис. Державний кордон України

Договірні-правове визначення та встановлення кордонів між цими державами включає в себе здійснення двосторонніх процедур з делімітації та демаркації кордонів.

Для виконання делімітації та демаркації державного кордону урядами країн створюються спеціальні комісії, до яких включаються фахівці з міжнародного права, дипломати, юристи, прикордонники, картографи та геодезисти, землевпорядники, спеціалісти із транспорту, водного господарства, екологи, геологи тощо.

Делімітація кордонів - визначення загального положення і напрямів державного кордону між суміжними державами шляхом переговорів.

Ухвали про делімітацію звичайно є складовою частиною мирних договорів або спеціальних угод про встановлення або зміну державних кордонів. В ході делімітації договірні сторони складають, як правило, по карті, без проведення робіт на місцевості опис проходження лінії кордону, який може бути самостійною статтею в самому договорі або в додатку до нього.

Положення лінії кордону наноситься на топографічну карту, яка, як правило, є складовою частиною договору про державний кордон і в цій якості служить наочним свідомством про розміщення лінії кордону на місцевості.

Другим етапом встановлення державного кордону є демаркація – позначення лінії кордону на місцевості.

З метою визначення місць встановлення прикордонних знаків по лінії проходження державного кордону розробляється Проект встановлення прикордонних знаків на картографічних матеріалах як правило масштабу 1:10000 з нанесеною на них лінією державного кордону, визначеною

договором між державами. При необхідності допускається застосування топографічних карт крупнішого масштабу для окремих ділянок кордону. Під час розробки Проекту встановлення прикордонних знаків використовується альбом топографічних карт з графічно нанесеною лінією державного кордону та Протокол-опис проходження лінії державного кордону між державами.

Проект встановлення прикордонних знаків створюється у вигляді альбомів карт, кожний із яких включає: обкладинку, титульний лист, зміст, загальні відомості, схему розміщення листів топографічної карти, перелік номенклатур топографічної карти, таблицю розміщення прикордонних знаків, таблицю приналежності островів, листи топографічної карти як правило масштабу 1:10 000.

Проектування встановлення прикордонних знаків на сухопутних ділянках державного кордону здійснюється з врахуванням рельєфу місцевості на відстані, яка забезпечує можливість прямої видимості між сусідніми прикордонними знаками, але зазвичай не більше 1000 метрів.

Матеріали делімітації служать основою для подальшого етапу визначення положення кордонів — проведення їх на місцевості (демаркації).

Демаркація кордонів - проведення лінії державного кордону на місцевості з позначенням його спеціальними прикордонними знаками згідно з договорами про встановлення державного кордону і доданими до них картами та описами.

Демаркація здійснюється спільними комісіями на основі договору про державний кордон та додатків до нього - карт і опису [12].

Під час робіт по демаркації проводиться топографічна зйомка або аерофотозйомка місцевості, на підставі чого складається великомасштабна топографічна карта прикордонної смуги, встановлюються прикордонні знаки (стовпи, центрові стовпчики, буї, віхи тощо) і визначаються їх геодезичні координати. В процесі топографо-геодезичного і картографічного забезпечення демаркації державного кордону виконуються:

- аерофотозйомка місцевості державного кордону; планово-висотна підготовка аерознімків; дешифрування аерознімків;

- стереотопографічне знімання для створення демаркаційної карти; винесення лінії державного кордону на місцевість;

- позначення лінії державного кордону на місцевості прикордонними знаками, їх фарбування, оздоблення та визначення координат і висот;

- укладання та виготовлення підсумкових демаркаційних документів: демаркаційної карти, протокол-опису проходження лінії державного кордону, протоколів прикордонних знаків, каталогу координат і висот прикордонних знаків, таблиці належності островів тощо.

Державний кордон України на місцевості позначається ясно видимими прикордонними знаками, форми, розмір і порядок встановлення яких визначаються законодавством України і міжнародними договорами України.

Для визначення місць встановлення прикордонних знаків на місцевості у якості вихідних даних приймаються пункти геодезичних і нівелірних мереж держав. При необхідності проводиться згущення геодезичних і нівелірних мереж.

На сухопутній ділянці кордону визначаються координати і висоти центрових прикордонних стовпів та проміжних прикордонних знаків.

На річковій ділянці кордону визначаються координати і висоти прикордонних стовпів, встановлених на обох берегах річки.

Координати і висоти прикордонних знаків (стовпів) визначаються геодезичними методами. Допустимі похибки та відхилення узгоджуються із суміжними сторонами.

При визначенні координат і висот прикордонних знаків (стовпів) середні квадратичні похибки в плані і по висоті не повинні перевищувати від $\pm 0,15$ м до $\pm 0,5$ м відносно пунктів вихідної геодезичної мережі.

Координати і висоти прикордонних знаків (стовпів) обчислюються до 0,1 м, а перехід до геодезичних координат здійснюється до 0,01”.

Дирекційні кути обчислюються до 1”, а відстані – 0,1 м.

Результати визначення координат і висот прикордонних знаків (стовпів) заносяться до протоколів прикордонних знаків та до каталогу координат і висот прикордонних знаків (стовпів).

На зворотньому боці протоколу прикордонного знака оформляється схема розташування прикордонного знака. Масштаб кожної схеми визначається демаркаційною робочою групою в залежності від ситуації на місцевості. Встановлені на місцевості прикордонні знаки наносяться на робочу топографічну карту.

У тих випадках, коли визначені на місцевості висоти прикордонних знаків, не будуть відповідати зображенню рельєфу горизонталями на робочій топографічній карті, за істинні висоти приймаються значення, отримані під час польових робіт. Ці зміни врахову-

ються при виданні карт державного кордону.

Прикордонним знакам (стовпам) присвоюються порядкові номери.

На кожен прикордонний знак (стовп) складається Протокол прикордонного знака.

На перетині кордонів трьох держав встановлюються стикові прикордонні знаки. Стиковим прикордонним знакам (стовпам) присвоюються власні назви.

Підсумки демаркації державного кордону формуються у документацію із землеустрою, яка складається з наступних документів:

- протокол-опис проходження лінії державного кордону;

- альбом демаркаційних карт з нанесеними лінією державного кордону і прикордонними знаками;

- каталог координат і висот прикордонних знаків;

- протоколи прикордонних знаків;

- таблиця належності островів на річках, струмках та інших водоймах;

Демаркаційні документи підлягають затвердженню кожною Стороною відповідно до її внутрішньодержавних процедур і набувають чинності з дати одержання останнього повідомлення про виконання цих процедур.

Документацію щодо визначення державного кордону України готує комісія, створена Президентом України або Кабінетом Міністрів України, яка узгоджує з відповідною комісією суміжної держави питання визначення державного кордону України.

Затвердження документації із землеустрою щодо визначення та встановлення в натурі (на місцевості) державного кордону України належить до повноважень Верховної Ради України – на основі узгодженого рішення комісій готується протокол визначен-

ня державного кордону України і відповідні графічні матеріали, які погоджуються Кабінетом Міністрів України і подаються на розгляд Верховної Ради України.

Фінансування підготовки документації із землеустрою щодо визначення та встановлення в натурі (на місцевості) державного кордону України проводиться за рахунок коштів Державного бюджету України в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

З метою забезпечення на державному кордоні України належного порядку вздовж його сухопутних ділянок і вздовж берегів прикордонних річок, озер та інших водойм встановлюється прикордонна смуга.

Ширина прикордонної смуги визначається з урахуванням особливостей місцевості і конкретних умов але не менше смуги від лінії державного кордону до лінії прикордонних інженерних споруджень і не більше п'яти кілометрів від лінії державного кордону. За розпорядженням Кабінету Міністрів України в окремих місцях може бути встановлена інша ширина прикордонної смуги. У прикордонну смугу не включаються населені пункти і місця масового відпочинку населення.

В прикордонній смузі для позначення лінії державного кордону на місцевості відводиться смуга кріплення прикордонних знаків завширшки 10 м (по 5 м в кожний бік від лінії кордону). На лісових ділянках і в заростях чагарнику проводиться очищення смуги кріплення кожною державою на своїй території.

Постановою Кабінету Міністрів України від 27 липня 1998 року № 1147 затверджено Положення «Про прикордонний режим». Цим поло-

женням встановлюється система режимних заходів у прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі, які регламентують відповідно до законодавства правила в'їзду, тимчасового перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб, провадження робіт, обліку та тримання на пристанях, причалах і в пунктах базування самохідних та несамохідних суден, їх плавання та пересування у внутрішніх водах України.

Розробка проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок для облаштування прикордонної смуги державного кордону України здійснюється у відповідності до Земельного кодексу України та ст. 50 Закону України «Про землеустрій».

Висновки

З прийняттям Акту проголошення незалежності України на геополітичній карті світу постала нова самостійна держава. Однією із ознак держави є її територія. Територія держави визначається державними кордонами, які можуть бути сухопутними, морськими та повітряними. Державний кордон України визначається міжнародними договорами України, на основі Конституції та законів України

Порядок встановлення державного кордону України включає такі етапи: делімітація, демаркація і редемаркація (перевірка).

З метою забезпечення на державному кордоні України належного порядку встановлюється прикордонна смуга. У прикордонній смузі розміщується необхідна інженерна інфраструктура та запроваджується спеціальний режим.

Оформлення права користування земельними ділянками в прикордон-

ній смузі для розміщення інженерної інфраструктури та смуги кріплення прикордонних знаків державного кордону відбувається на підставі розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою щодо відведення земельних ділянок.

Відомості про державний кордон України вносяться до Державного земельного кадастру на підставі міжнародних договорів про встановлення державного кордону, а також документації із землеустрою щодо встановлення в натурі (на місцевості) державного кордону України.

Список літератури

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. - № 30. - Ст. 141.
  2. Земельний Кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. - № 3-4. - Ст.27.
  3. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. - № 2. - Ст. 5.
  4. Про Землеустрій: Закон України від 22.05.2003 № 858-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. - № 36. - Ст. 282.
  5. Про топографо-геодезичну і картографічну діяльність: Закон України від 23.12.1998 № 353-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. - № 5-6. - Ст. 46.
  6. Договір між Україною та Румунією про режим українсько-румунського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань: Договір ратифіковано Законом України від 12.05.2004 № 1714-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. - № 35. - Ст. 417.
-

7. Договір між Україною і Республікою Польща про правовий режим українсько-польського державного кордону, співробітництво та взаємну допомогу з прикордонних питань: Договір ратифіковано Постановою ВР від 14.07.93 № 3379-ХІІ (3379-12).
8. Договір між Україною і Угорською Республікою про режим українсько-угорського державного кордону, співробітництво та взаємодопомогу з прикордонних питань: Договір ратифіковано Законом України від 22.11.95 № 447/95-ВР // Офіційний вісник України. – 2007. - № 96. - Ст. 3521.
9. Договір між Україною і Республікою Білорусь про державний кордон: Ратифікований Верховною Радою України від 18.07.1997 // Офіц. Інтернет-сторінка Верховної Ради України. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: (www.rada.kiev.ua).
10. Договір між Україною і Республікою Молдова про державний кордон: Договір ратифіковано Законом України від 06.04.2000 № 1633-ІІІ (1633-14) // Офіційний вісник України. - 2007. - № 90. – Ст. 3323.
11. Договором між Україною і Російською Федерацією про українсько-російський державний кордон: Договір ратифіковано Законом України від 20.04.2004 № 1681-ІV (1681-15) // Офіційний вісник України. - 2004. - № 22. – Ст. 1537.
12. Указ Президента України «Питання демаркації державного кордону України» від 31.10.2011 № 1008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: [http:// www.president.gov.ua/ documents/14103.html](http://www.president.gov.ua/documents/14103.html).
13. Державна картографо-геодезична служба України (1991-2006) / за ред. Р.І. Сосси. – К. : НДІГК, 2006. - 378 с.
14. Деркач О.В. // Аналіз міждержавної нормативно-правової бази з питань договірно-правового оформлення українсько-російського державного кордону // Електронне наукове фахове видання «Державне управління: удосконалення та розвиток» // 2013. - № 13. - Режим доступу до ресурсу: [[http://www.dy.nauka.com.ua /orp=1&z=749](http://www.dy.nauka.com.ua/orp=1&z=749)].
15. Трюхан М.О. Вплив картографо-геодезичного забезпечення на встановлення державного кордону України // Проблеми безперервної географічної освіти і картографії: Зб. наук. пр. – Вінниця : Антекс-У ЛТД, 2005. – Вип. 5. – С. 275-278.
16. Трюхан М.О. Делімітація та демаркація державного кордону України з погляду картографа // Україна та глобальні процеси: географічний вимір: Зб. наук. пр. – У 3 т. – Київ-Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – Т. 2. – 407 с.
17. Трюхан М.О. Договірні-правове оформлення державного кордону України: стан, картографічне забезпечення // Укр. геогр. журн. – 1999. - № 2. – С. 3-5.

***

Осуществлено научное обоснование и определены подходы и порядок установления государственной границы Украины, а также предложены методологические аспекты формирования и обустройства территории пограничной полосы.

Ключевые слова: государственная граница, пограничная полоса, пограничные знаки, делимитация, демаркация, редемаркация.

***

The article deals with scientific substantiation and made the approaches and procedure for establishing state border of Ukraine and proposed the methodological aspects of formation and arranging of border zone territory.

Keywords: state border, border zone, border signs, delimitation, demarcation, repeated demarcation.